

VILHO SETÄLÄ: MUISTEMIA E. N. SETÄLÄSTÄ

Maisteri Vilho Setälä muisteli isäänsä 14.2.1952. Ritva Peltosen pikakirjoituksella muistiinmerkitsemät tuokiokuvat löytyivät Kotikielen Seuran arkistosta.

SKS:n kokoelmissa on erään henkilön haastatteluja isästani, mutta ne osoittavat yksipuolisuutta ja arvostelukyvyyttömyyttä ja antavat vääristellyn kuvan isäni luonteesta. Tahdon oikoa eräitä niissäkin esitettyjä seikkoja.

Ensimmäinen esi-isä oli Heikki Sonni, 1455 lautamiehenä Kokemäellä ja sen ympäristössä. — Isäni oli ajatellut joskus muuttaa nimeä, koska tämä ei ollut ihmisen nimi vaan talon nimi. Sonnilan talon isännän veli hallitsi taloa joskus, siitä oli tullut Setälä-nimi. Ajatteli muuttaa Setäseksi, mutta arveli, ettei se siitä kovin paljon paranis. Silloin ei vielä ollut tätä Heikki Sonia saatu selville, mutta uskon, että jos hän sen olisi tiennyt, hän olisi ottanut sen nimen.

Kun hänen lauseoppinsa oli valmistunut, niin hän matkusti kasvinkotiinsa Kauvatsalle enonsa luo. Siellä joku vieras kysyi häneltä: »Tunneteko sitä Tätilää sieltä lyseosta, joka on kirjoittanut sen lauseopin,

jolla meitä kiusataan?»

Joskus on väitetty, ettei isä tarpeeksi osoittanut kiitollisuutta Genetzille, jonka on arveltu huomattavasti vaikuttaneen lauseopin syntyyn. Mutta hän ainoastaan pyysi Setälää keräämään aineistoa. Setälä järjести sen, ja kun Genetz näki sen edessään, hän sanoi: »Eihän minun tarvitse lauseoppia kirjoittaakaan, mehän voimme toimittaa julkisuuteen tämän sinun lauseoppisi.» Genetz ei siis korjaillut eikä parannellut sitä. On tietysti pidetty aivan uskomattomana, että 16-vuotias koulupoika kykenisi itsestään tämän luomaan.

Kouluaikana hän toveriensa kanssa ryhtyi julkaisemaan käännöstä Ebersin teoksesta »Homo sum». Kuusikko nimellä Kuusi toverusta ryhtyi siihen. Vain muutama harva suoritti osuutensa loppuun asti, suurin osa jäi Setälän tehtäväksi ja koko teoksen tarkastus. Sitä ei siis myöskään kukaan muu, esim. opettaja, tarkistanut ennen kuin

▷

se joutui painoon.

Vanhin sisareni syntyi 1894 ja niinä päivinä isäni esiintyi ensimmäisen kerran vasta valittuna suomen kielen professorina yliopiston konsistorissa, käytti silloin ensimmäisen suomenkielisen puheenvuoron, mitä siellä on pidetty. Tämän perusteella hän muisti sijoittaa sisareni syntymäpäivän oikeaan kohtaansa.

PROFESSORIN POIKANA

Kesäkoti Ristiinassa, Kallioniemi. Vanhin muistoni: 1894 olin kaksivuotias. Leikki-pässini kaatui. Leikkitoiverini sanoi: »Pässi kuatu». Juoksin sisään kysymään isältäni: »Saako sanoa, että pässi kuatu?»

Alkuaikoina paikkakuntalaiset ihmettelivät isääni ja äitiäni, kertoivat heistä: »He ovat aivan kuin herrasväkeä, mutta puhuvat keskenään suomea».

Isälläni oli käytännöllinen huonekalu: pylväs, jonka päässä oli kaksi nelikulmaista pyramidin muotoista pyörítettävää hyllyä. Saattoi pitää yhtä aikaa kahdeksan kirjaa esillä ja pyörittämällä tornia katsoa sitä, mitä tarvitsi. Vuosisadan vaihteessa hän hankki kirjoituskoneen, Smith Premier-merkkisen ja antoi omaan koneeseensa panna diakriittiset merkit. Muuta ansiota hänellä ei ole sen kirjaimistoon. Teuvo Pakkala oli meillä ensimmäinen kirjailija, joka käytti kirjoituskonetta.

KIELIPOLITIikka

Olimme kaikki tottuneet pitämään tärkeänä, että kotona puhuttiin hyvää suomea. Ei yksityiskohtaisia muistoja siitä. Isältäni tiedusteltiin, hyväksyisikö hän sanaa *kirjalta-ja*. Ei hyväksynyt ja valitti myöhemmin, että se silti oli otettu käytäntöön. — Hänen mielestään oli ennen muuta muistettava, mikä kielen tarkoitus on. Jos on kysymys valinnasta, on annettava etusija sille, mikä

paremmin vastaa tarkoitusta, paremmin auttaa ihmistä ilmaisemaan ajatuksensa toisille ihmisille. Suositteli ordinaalilukusanoissa sitä, että vain viimeinen taipuu: *satakahdes*.

Eräs kauppias kysyi kerran minulta: »Oletteko tekin esperantohullu?» Selittääkseen kysymystään hän kertoi tapauksen, jonka joku Uuden Suomen henkilökunnasta oli kertonut hänelle. Setälä oli joskus mentyyään toimitukseen kysynyt, oliko häntä tiedusteltu. Tämä henkilö oli sanonut: »Ei täällä ole ollut muita kuin eräs punatukkainen esperantohullu». — »Se oli minun poikani,» oli Setälä vastannut. — Minä en sanonut kauppiaille, että jälleen oli kysymyksessä sama mies!

Äärimmäinen aitosuomalaisuus oli hänelle vierasta. »On parempi, että vähemmistölle annetaan liian paljon oikeuksia kuin liian vähän». Niihin aikoihin levisi sellainen huhu, että me kävimme ruotsalaista koulua. Kävimme Helsingin suomalaista yhteiskoulua, mutta kun nuorin sisareni tuli kouluikänsä, hänet pantiin ensin ruotsalaiseen lastentarhaan, jotta hänellä olisi ollut koulussa ruotsissa helpompaa, koska sitä opetettiin siellä ikään kuin sitä olisi osattu ennestään.

POLIITTISTA TOIMINTAA

Yrjö Wichmann asui meillä. Hän oli isän kanssa suuren adressin keräyspuuhissa. Kun kaikki kirjat oli kasattu yhdeksi pinoksi, niin Wichmann pantiin seisomaan sen viereen ja hänestä otettiin valokuva. Mutta hänen kasvojaan korjailtiin niin, että niitä ei olisi voinut tuntea, jotta hänelle ei olisi tullut ikävyyksiä.

Muistini mukaan suomalaisten postimerkkien käyttö joko ulkomaisessa kirjeenvaihdossa tai kokonaan kiellettiin 1899, keskellä kesää, parhaana mansikka-aikana. Laiva toi postin, jossa tästä oli tietoja, ja sinä

päivänä eivät mansikat maistuneet.

Isäni oli luomassa marraskuun manifestia, sen sanamuoto oli sellainen kuin hän eräiden muiden kanssa oli sen muokannut.

Olin läsnä viimeisessä säätyeduskunnan kokouksessa. Isäni piti puheen jossa käsitelti äänioikeuden antamista myös naisille. Pappissääty, jossa hän oli, ja talonpoikaissääty hyväksyivät sen, toiset eivät. Se ei siis vielä silloin mennyt läpi. Istunnon aikana oli säätytalon edustalle kokoontunut paljon väkeä: äänioikeudettomia, esim. työläisiä, ammattilaisia, virkamiehiä. Se odotti jännittyneenä päätöstä, ja kun tulimme ulos, se oli aivan äänetön. Se oli valtavin mielenosoitus, mitä olen nähnyt.

Isäni runoili Suomen itsenäisyysjulistuksen. Hän edisti rakkaudella kreikkalais-katolisen väestön oikeuksia Suomessa.

OPETTAJA JA TUTKIJA

Isälläni oli kortisto laudaturtenttikysymyksistä. Tentissä arvottiin kullekin kortti. Joku sanoi: »Jos tämä tulee tietoon, niin oppilaat lukevat vain näitä kysymyksiä koskevat asiat.» — »Mutta silloin he myös osaavat sen kurssin, mitä varten he ovat tulleetkin.» Myös isäni sanoi: »Suullisessa tentissä usein jo ensimmäisestä vastauksesta kykenee ratkaisemaan, voiko oppilas läpäistä sen. Mutta vie paljon aikaa saada tutkittava uskomaan, ettei häntä voida hyväksyä.»

1909 olin isäni kanssa vatjalaisten luona tutkimusmatkalla. Valokuvasin. Kukkosin kylän murteesta ei ollut täyttä selvyyttä. Asukkaat eivät itsekään olleet selvillä, mitä kieltä he puhuivat. Yleensä oli niin, että jos kysyi: »Pajatat sie vai läkkäät?», niin asia selvisi. Pajattajat olivat vatjalaisia. Mutta Kukkosissa ei tämäkään auttanut. Vähitellen isäni huomasi, että sen murre oli vatjaa, jossa ei ollut *tš*-äännettä etuvokaalin edellä, vaan *k*. Isä puhui sujuvasti vatjaa.

1912 olimme liiviläisten luona, E. A.

Saarimaa mukana. Lämmin suhde isäni ja liiviläisten välillä.

Ensimmäistä maailmansotaa edeltävänä kesänä meillä oli unkarilainen nuori mies vieraisilla. Isäni toinen puoliso oli Thomsenin tytär. Me neljä olimme moottorivene-matkalla. Isäni puhui unkarilaiselle unkaria, vaimolleen ruotsia ja tämä vastasi tanskaksi, unkarilainen puhui rouva Setälälle saksaa, isä ja minä suomea, unkarilainen ja minä esperantoa. Isäni oli ainoa, joka ymmärsi näitä kaikkia. Lisäksi esim. ranskaa, viroa, vatjaa, liiviä; latinan ja kreikan opinnot laajat. Luki tekstiä italian, espanjan, portugalin ja hollannin kielillä.

Tiedemiehenä isä oli kai luettava lähinnä romantikko-tyyppiin. Uusia aloitteita, vilkas mielikuvitus. Sangviininen.

Kulttuurisanoista hän joskus sanoi, että pyrimme niitä liiaksi korvaamaan kotimaisilla sanoilla. Kuta enemmän on kulttuurisanoja, sitä enemmän on ollut kulttuurityötä. — Paljon lainoja balttilaisista ja germaanisista kielistä. Mistä ne ovat peräisin? Voidaanko osoittaa mitään germaanista kansaa, jolla olisi lainoja meiltä? Todennäköisesti on käynyt niin, että jokin germaaninen heimo on tunkeutunut suomalaisten asumisijoille, on suomalaistunut ja antanut suomen kieleen osan niistä sanoista, joita oli käyttänyt ennenkuin tapasi suomalaiset.

Vanhat kansanrunouden laulajat ovat olleet trubaduurien tapaisia, kulkeneet »hoveissa» laulamassa. Sankarirunot ovat varmasti paljon vanhempia kuin kristinuskon Suomeen tulo. Eräillä sukukansoilla, joiden kanssa ei ole ollut 2 000 vuoteen kosketusta, on sama runomitta. On täytynyt olla yhteistä runollista omaisuutta jo ainakin 2 000 vuotta sitten. Henkilöt, jotka tahtovat todistaa, että runot ovat historiallisiin tahtumiin perustuvia, tahtovat asettaa runoilijat arkkiviisujen tekijäin tasolle. Isäni tahtoi esittää, että ne olivat todellisten suurten runoilijain luomia.■